

Kolga Feuer

Szórványokban lakó hiveink lelki gondozásának tervezete.

Az „Udvarhelyvidéki Unitárius Lelkészkör“ megbízásából írta:

Ébert András

székelyderzsi unitárius lelkész.

Ára: 1.50 Kor.

Székelyudvarhely, Becsek D. Fia könyvnyomda.

1918.

ELŐSZÓ.

Unitárius Egyházunk egyik legfájóbb sebe a szervezett egyházközségeken kívül, szétszórtan élő hiveink helyzete.

Ezrekre megy — az alsóbb osztályoktól a legfelsőbbig — azok száma, akik megfelelő lelkeszi gondozásban nem részesülnek. Istentiszteleteinkben — legjobb akarattal mellett is — éveken át, vagy pedig sohasem vehetnek részt; gyermekeik saját hitfelekezeti lelkeszeiktől egyáltalában nem nyerhetnek életükön át vallásos oktatást. Nagyok és kicsinyek állandóan szomjuhozzák s nélkülözik azt az üdítő szellemet, mely az igehirdetők útján vallásunk magasztos igazságaiból árad a hallgatókra; amely vigasztalásunkban; irányt jelöl a váltságok kétséges óráiban; kiragad a csüggettség ösvényéből; erőt ad a lankadónak; felemeli az elesettet; megmenti a veszendőt; könnyeket töröl; sebeket gyógyít; egyszersmind a nemes humanitárius munka szolgálatára, a legmagasztosabb eszmények ápolására serkent: életre hív, újjá teremt s így segíti élni bennünk az *Embert*.

Udvarhelyvidéki lelkeszkörünk állandóan felszinen tartotta e fontos kérdést, amelynek lehető helyes megoldása nagy mértékben előmozdítaná egyházi és vallásos életünk fejlődését. A maga kis körében igyekezett is megvalósítani mindazt, amit tanácskozásai és tapasztalatai alapján helyesnek és célravezetőnek ítelt.

A szórványoknak esperesünk által javasolt célszerűbb s megközelíthetőbb beosztása, népies valláserkölcsi irányú olvasmányok kiadása, az „Unitárius Keresztény Népnaptár“*, a „Dávid Ferenc füzetek“** c. vállalatok alapításával s terjesztésével első sorban e nemes célt törekedett szolgálni.

* Eddig 5 évfolyama 23,000 példányban került forgalomba.

** Eddigi I–XI. füzetek 44,000 példányban kerültek forgalomba és pedig a háboru tartama alatt nagyrészt ingyenesen.

Azonban — különösen e háborus években — mind fokozottabb mértékben kezdte érezni és belátni azt, hogy mindaz, amit eddig tehetett, nagyon kevés ahhoz képest, amit ez irányban nemcsak ez egy egyházkör területén, hanem Magyarországi Unitárius Egyházunk egész területén tennünk kellene. És hogy ez egyetemes vonatkozású kérdés érdemleges megoldása voltaképpen nem is egy egyházkör feladata, hanem — az egyházegyetemé. Azonban a kezdeményezés munkája már szoros kötelességünk.

E kötelességérzet indította lelkész körünket arra, hogy a szórványok gondozására egy tervezetet dolgoztasson ki. Múlt évi október hó 30-án Lókodban tartott ülésében felkérte Ébert András székelyderzsi lelkész tagtársat, — ki akkor is e tárgy előadója volt, — hogy az általa tervezett javaslatot dolgozza ki. Ő e megbízatást — sok aggodalommal ugyan, de a közbizalom előtt meghajolva — elfogadván, szokott lelkiismeretességével s tudása egész készletével felelt meg feladatának. Ennek terméke e füzetben foglalt értekezésszerű tervezet, amellyel lelkész körünk f. évi május 23-án Székelymuzsnán tartott 53-ik közgyűlésében számolt be. Gyűlésünk teljes mértékben méltányolva a szerző fáradságos és kiváló sikerű munkáját s tudva azt, hogy egyházi irodalmunkban — e nemben — úttörő mű: amíg egyfelől az abban foglalt tervezetet egyhangulag magáévá tette, másfelől elhatározta kinyomatását s szélesebb körben leendő terjesztését.

A kiadás költségeire 8 lelkész társ ugyanekkor 140 K-t ajánlott fel s a többiek is hozzájárultak. A szerző abbeli ajánlatával szemben, hogy az esetleg hiányzó összeget fedezni fogja, a közgyűlés a saját pénztárára utalta át e terhet.

Amidőn e közérdekű füzetet a szives olvasónak — mint Egyházunk buzgó tagjának — megküldeni szerencsénk van, tisztelettel kérjük, hogy árába 1 K 50 fill. összeget Kádár Lajos abásfalvi lelkész pénztárnokunkhoz beküldeni* kegyeskedjék.

Az »Udvarhelyvidéki Unitárius Lelkész kör« megbízásából
Homoródalmás, 1918. május 28.

Ajtay János,
elnök.

* U. p. Homoródszentmárton.

Szórványokban lakó hiveink lelki gondozásának problémája már régóta foglalkoztatta Egyházunkat. Messzire vezetne, ha e probléma megoldásának történetét csak vázlatosan is kísérelném megírni. Föl kellene vonultatnom egyházunknak mindazon nagyjait, akik az unitarizmus jövője érdekében sokszor mindenüket feláldozták. Akik nem ismertek fáradságot, amikor arról volt szó, hogy az unitarizmust erősíteni, terjeszteni kell. Pedig mennyi akadállyal kellett megküzdenniök! A sötétség szelleme, ármány és gonoszság mind összesküdült ellenük. Hogy is nem veszítették el türelmüket, kitartásukat és bátorságukat? Hogy is mehettek ők a tátongó örvény mellett mindig előre, csak előre? A lelkükben lánggra lobbant világosság fénye élesztette, fütötte lelkesedésüket, növelte akaraterőjüket, táplálta önbizalmukat. Semmi kétség, hogy ez most is így van! Most is vannak nagy számmal, akik közös lelki kincsünk: az unitarizmus erősítése, jövője érdekében sokat áldoznának!

Kár, hogy ez a mesterségesen fölszított világégés annyira elhanyagódzott, hogy a nehéz megélhetési viszonyok között sokan csakis a gyomorért kénytelenek lótni-futni, a legdurvább anyagiasságba készül elmerülni az egész világ s amellet megfélekedeznek a lelkiekről, az eszmékről, amelyek pedig hivatva volnának a romok eltakarítása után új életet, új lelkesedést önteni az elfásult emberi szivekbe!

Nekünk papoknak, az unitarizmus őrállóinak, bármennyire sujt is minket e mostani fertelmes idők mostohasága, bármennyire érezzük is vállainkon a sok bajnak, szenvedésnek, a nagy részvétlenségnek és nemtörődömségnek ónsúlyát, nem szabad elveszítünk a jobb időkbe, a szebb jövőbe vetett hitünket és reményiségünket. »Ti vagytok a földnek savai; ha pedig a só megízet-

lenül, mivel sózzák meg? nem jó azután semmire, hanem hogy kidobják és eltapossák az emberek. Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethetik el a hegyen épített város. Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljék mindazoknak, akik a házban vannak«. ¹⁾ Jézusnak ezen szavai nekünk is szólnak és érdemes volna felettük hosszasan elmélkedni.

Én hiszem, hogy bármédig tart is még a háború, bármily nagy megpróbáltatások jőjenek még, mi hívek maradunk eszményeinkhez, hívek annyira, hogy még az áldozatoktól sem riadunk vissza.

E hit készítetett arra, hogy lelkészünk megbizását — némi aggodalommal ugyan, de örömmel elfogadjam és a szórványokban lakó hiveink lelki gondozásának problémájával tüzetesebben foglalkozzam; tudva azt, hogy e kérdés sikeres megoldása még égetőbbé vált most, a világháború nagy embervesztései miatt.

A magyarországi unitárius egyház és a magyar református egyház a legmagyarabb egyházak. A mi hűveink egytől-egyig mind magyarok és kevés kivétellel mind székelyek. Egyházunk az összes egyházak között a legtöbbet veszítette. Elveszítette harcképes fiainak legnagyobb százalékát. Elveszítette, mert magyar egyház és elveszítette, mert székely egyház... elveszítette azért, mert mi papok mindenkoron a hazaszeretet szent lángját élesztettük hűveinkben és nem sandítottunk sem Róma, sem Pétervár, avagy Bukarest felé, hanem a magyar kulturát terjesztettük, azt tettük élővé, öntudatossá hűveinkben, annyira, hogy annak megvédésében még a haláltól sem riadtak vissza. Hűveink megkapták a legnagyobb kitüntetést, megkapták tömegesen — a fakesztet.

Ilyen körülmények között nekünk nem szabad ölbetett kezekkel néznünk a világ e mostani borzalmas forgását. Meg kell menteni azt, ami még megmenthető. Tömörítenünk kell a még élő és egyházunkhoz hűven ragaszkodó lelkeket, meg kell erősítenünk az a bástyát, mely eddig is megőrizte, megóvtá

¹⁾ Máté, V., 13—15.

az unitarizmust a jövő embere számára. Ez nemcsak egyházunk érdeke, ez eminenter nemzeti érdek is!

* * *

Tudom azt, hogy e kérdés, a szórványok lelki gondozásának kérdése, csak sokoldalú szempontok mérlegelése árán oldható meg s látva, hogy erre magam képtelen vagyok, 44 kartársamhoz fordultam, olyanokhoz, akiknek legtöbb szórványuk van s akiknek már eddig is foglalkozniok kellett a gyakorlatban e kérdéssel és arra kértem őket, hogy eddigi bő tapasztalatuk alapján sziveskedjenek e probléma megoldásánál segédkezet nyújtani. 24 kartársamtól kaptam választ, ezek közül 9 készen kidolgozott tervezetet küldött. E számok is bizonyíthatják, hogy mennyire fontosnak, életbevágónak találja a papság nagy átlaga e kérdés tárgyalását és azután végleges rendezését. Örömmel kell megállapítanom e helyen azt is, hogy a főbb kérdésekben szinte teljes az összhang és erre az egyes pontok fejtegetésénél külön is fel fogom hívni a figyelmet.

A kérdés természete hozza magával, hogy annak végleges megoldására nem is törekedhettem. Egyházunk főembereinek a dolga és kötelessége az. Az alábbiakban csak egy szerény tervezet kidomborítására törekszem, amely, minthogy kísérlet, sok változáson mehet még át. Meg szeretném indítani a pro és contra véleményeket, szeretném, ha állandóan napirenden volna ez a sokunk szerint igen fontos kérdés, de nem szeretném, ha e tervezet, — amire egy kartárs biztat, — »megvárja a végítélet harsónájának megszólalását«.

Félreértések elkerülése végett ki kell jelentenem, hogy »szórvány« elnevezés alatt mindazokat a helyeket értem, ahol egyházi szervezet és lelkipásztori vezetés nélkül élnek unitáriusok, akár ideiglenesen, akár véglegesen. Szórványnak tartom tehát azokat a városokat is, ahová unitáriusok akár mint cseledek és napszámosok, akár mint ipari vagy idénymunkások elszegődnek és egyházi szervezet hiánya miatt elveszítik egyházukkal való kapcsolatukat. Szórványnak tartom Amerikát, Oláhországot, ahol szintén tömegesen élnek unitáriusok. Szórványnak, fájdalmas, szórványnak tartom Oroszországot, Olaszországot, és ujabban

Franciaországot is, ahol unitáriusok hadifogságban kinlódnak. Mindnyájunknak közös nagy szórványa pedig a harctér, ahol mindegyik unitárius kifeszített mellel és acél izmokkal áll ellent az ellenség hódító szándékának és megmutatta 4 éven keresztül s amig el nem pusztul valamennyi, az utolsó szál ember is meg fogja mutatni, hogy igaza volt Petőfinek, nagy nemzeti költőnek, amikor 1849-ben Káransebesről azt írta :

»Nem mondom én : előre székelyek!
Előre mentek úgy is, hős fiuk ;
Ottan kíván harcolni mindegyik,
Hol a csata legrémesebben zúg.«

»Ugy mennek a halál elébe ők,
Amint más ember menyegzőre mén ;
Virágokat tűznek kalapjaik
Mellé s dalolnak a harcz mezején.«

Fentiek azonban ideiglenes szórványok csupán s azért külön kezelést igényelnek. Állandó szórványaink vannak a Királyhágon innen és túl, amelyek speciális viszonyaiknál fogva külön-külön elbírálás alá esnek és azért ezeket is külön kell tárgyaljuk. Ez adja meg tervezetem 3 részre osztásának okát is.

I.

Az ideiglenes szórványok.

Megváltozott gazdasági életünk, székely népünk egy részének társadalmi átalakulása a lelkipásztorkodást új feladatok elé állítja. A szünet nélküli fejlődés folytonos megfeszített munkát követel. Ép a mostani idők megkövetelik — jobban mint máskor — hogy az unitarizmus erejét mozgásba hozzuk. Figyelmünket arra a feladatra szeretném irányítani, amely ugyan régóta foglalkoztatja lelkésztársainkat és amely feladat megoldása általában folyamatban is van, de amelyet — véleményem szerint — sokkal nagyobb eszközökkel és növekvő erővel kell keresztül vinni ha a magyar unitarizmust súlyos károktól meg akarjuk óvni.

Gazdasági életünk össze-vissza keveri, dobálja az embereket. Székely ifjaink és leányaink elmennek szolgálni a városba. Akárhány nagyobb és tehetősebb gazda is elküldi gyermekeit »szolgálni«. Törpebirtokkal rendelkező férfiak, nők vegyest télire szintén a városokba húzódnak. Sokszor a férfi húzamosabb ideig ott marad, csak az asszonyt küldi haza, hogy »intézzé a bajokat«. Hogy milyen hátrányok, erkölcsi veszedelmek származnak ebből, mindnyájan ismerjük.

Tény, hogy falusi ekklézsiáink egyházunknak legerősebb támaszai, azok fognak maradni a jövőben is. Nagyon felületes volna azonban működésünk, ha csakis ezekre fektetnők a fősúlyt. Ott, ahol egy tömegben laknak unitáriusok, a vallási eszmék szerint való élet nem ütközik lehetetlenségekbe. A környezet, a röghöz kötöttség bizonyos konzervativizmust fejleszt ki az emberekben. Zselénski Róbert gróf az OMGE-nek f. évi ápr. 28-án megválasztott elnöke mondotta többek között: »Konzervatív vagyok, a földbirtokosok többsége nem is lehet más. Ha egy gazda szánt, vet, legtöbbnyire egy évig kell várni, míg eredményt ér el, ha egy állatot nevel 3, 4, 5 évig is eltart, míg utóbbi megnő. Egy erdőtulajdonosnak 40-től 100 évig is kell várakozni, míg ő vagy utódja munkájának gyümölcsét élvezheti. Ez a lassú fejlődés konzervatívvá teszi a földbirtokost, mert hosszú élet, legtöbbnyire több generáció kell ahhoz, hogy kitűzött célját érhesse el.«¹⁾ A gróf úrnak ebben az egyben igazat adok, mert ezt tapasztalom falvainkban is. Másként áll azonban a dolog azzal, aki vándorolni kénytelen, akinek szülőföldjét el kell hagynia, hogy az idegenben munkát és kenyeret találjon. Az ilyen hamar sutba dobja konzervativizmusát és nem ritkán ultraradikálista lesz.

Nekünk papoknak mindenesetre azon már túl kell magunkat tegyük, hogy panaszkodjunk népünknek városba özönlésén és jajgassunk azon káros befolyások miatt, amelyek őket ott érhetik. Hiába adok a cselédemnek ép annyi fizetést, mintha városban volna, ritka eset, ha nem a várost választja inkább. Hiába »varietas delectat« s népünk apraja-nagyja világot akar látni, tanulni akar. . . . Itt az eljárásunkat meg kell fordítsuk. Nekünk népünket erre a vándoréletre itt a falvakban nevelni és kiképezni

¹⁾ Köztelek, 1918. évf. 699. oldal.

kell. Az a nagy feladat háramlik ránk: miképen nevelhetjük népünkben az akaratnak azt az erősségét, a jellemnek azt a szilárdságát, hogy az idegen környezetben is, a sok oldalú veszedelmek mellett is hű maradjon eszményeinkhez.

A szülőföld száz kapoccsal is köti össze az embert környezetével. A szülőház, rokonság, iskola és lelkipásztor, a szomszédok, a falubeliek a maguk összeségünkben és egymásra való hatásukban nagy védelmet biztosítanak és kevésbé akaraterős egyének is meg tudnak maradni abban a kerékvágásban, amely szinte szokásszerű lesz.

Egész más, amikor a fiatal ember és fiatal leány, sőt még a nős munkás is városba kerül. Míg szülőföldjén az Isten háza a központ, a vasárnap az Úr napja és a nehéz munka után pihenő nap, addig az idegenben az Isten háza háttérben marad és szomorú, hogy a mulatóhelyek előtérbe kerülnek. Hát a környezete? Sokszor az semmiféle vallásossággal nem rendelkezik, sőt mindenfelől erkölcsi veszedelmek leselkednek rá, amelyeket híveink sokszor észre sem vesznek. Nagy akaraterőre van szüksége, hogy az ifjú a maga tisztaságában és vallásos meggyőződésében az idegen környezetben megmaradhasson.

Erkölcsi veszedelmek különben mindenütt vannak és általában véve igazságtalan előítélet, ha a városi lakósságot vallástalannak és erkölcstelennek tartjuk. Hiszen a városokban is van bensőségteljes vallásos élet, amelyet annál többre kell becsülnünk, mert ott az sok mindenféle nehézségbe ütközik. A városi élet leginkább az idegenek, a tapasztalatlanok részére rejt nagy veszedelmeket magában és a legrosszabb benne az, hogy az idegenek oly nehéz a jó és tisztességes emberekkel és társasággal a kapcsolatot megtalálni. Hozzájárul, hogy ifjaink teljesen magukra vannak hagyatva, szülői felügyelet és a veszedelmek ismerete nélkül.

Hogy lehetne ezen segíteni? Én e kérdésnek súlypontját falvainkban találom. Az ilyen ideiglenesen kivándorlók gondozására a szülőfaluban kell az első lépéseket megtenni. A lelkész a szülőkkel egyetértve tegye figyelmesekké őket, hogy mily veszedelmek várnak rájuk az idegenben. Sürgősen szükséges, hogy minden falusi lelkész e problémát legjobb tudásával, minden te-

kintélyének latba vetésével karolja fel és oldja meg a maga körében. Channingnek, a nagy írónak és apostolnak műveiből az ilyen lelkipásztori működésre vonatkozólag ezeket olvastam: »Van egy veszély, mely figyelmünket igényli. E veszély az, hogy a kereszténység terjesztésének legjobb módját elhanyagoljuk; nem vesszük tekintetbe, hogy nekünk közelebbi kötelezettségeink vannak, mint a pogányok térítgetése és megfélemezünk azokról a követelésekről, melyeket a vallás a mi házunkban, a mi tűzhegyünkönél támaszt irántunk. Ebben, valamint más ügyben is, a mi legfontosabb teendőink csendesek, tartózkodók és zajtalanok szoktak lenni; kevésbé vonják magokra a közfigyelmet és a képzelődést nem igen szokták ingerelni. A kereszténység terjesztésében azok a legsikeresebb fáradozások, melyeket legkevesebben vesznek észre, melyeket semmi folyóiratban sem említnek, semmi évi gyűléseken sem kürtölnek ki és amelyeket ékes szólás nem örökít meg. Mivel pedig ilyszerű törekvést csak lelkiismeretünk és az Isten szab előnkbe és mivel az folytonos, kitartó és lankadatlan munkásságot követel, nagyon hajlandók vagyunk mellőzni.«¹⁾

Ha volna olyan röpiratunk, vagy füzetecskénk, amely a veszedelmekre figyelmeztetné és más jó tanácsokat is adna útra-valóul elérné a tarisznyában. A főfeladat mindenesetre az s erre legnagyobb figyelmünket kellene falun fordítanunk, hogy ifjúságunkat jellemzilárd, akaraterős unitáriusokká neveljük. Arra való tekintet nélkül, hogy ifjaink kikerülnek-e valamikor a faluból vagy sem, ifjúsági egyesületeinkben e célból állandó iskolázást és nevelést kellene bevezessünk. Tanítóink szívesen nyujtanának segédkezet nekünk, sőt örvendenének, ha bennünk papokban segítő-társakra találnának, mert hiszen minden fáradozásunknak, nekik is az a végcélja.

Nem tartom lehetetlenségnek e célokat szolgáló 1—2 ívnyi terjedelmű füzeteknek, vagy könyvecskéknek a kiadását, ha volna egy sajtóbizottságunk, vagy missióbizottságunk, amely az ilyen irányú könyvecskék megírására megbízást adna, a kiadatását és terjesztését magára vállalná stb. Véleményem szerint ilyen bizottság csak Kolozsvárt, vagy legalább is valamelyik városban mű-

*) Channing Ellery Vilmos; Válogatott művei. IV. kötet, 51. oldal.

ködhetik érdemlegesen, mert faluról az ilyesmit intézni szinte lehetetlenség.

Egy pár ilyen könyvecskének a címét is felemlítem, amelyek nézetem szerint legelsősorban várnak megírásra és kiadásra:

Vigy magaddal! (Jó tanácsok székely ifjaink részére.)

A lelkipásztor búcsúszavai az iskolából elbocsátott ifjakhoz.

Tiszta jellem — a fő elem!

Tapasztalat bizonyítja azonban, hogy a falun való gondoskodás egyedül nem vezet mindig célhoz. Itt nagy feladat háramlik a városi lelkészekre. Ha olyan városba távoznak híveink, ahol unitárius lelkész van, egymásnak kölcsönösen megkönnyíthetjük munkánkat. Bajosabb, amikor olyan városba, vagy olyan helyre mennek, ahol nemhogy unitárius lelkész volna, de még hírből sem ismernek minket. Ez ugyan ritkábban fordul elő, de azért ilyen esetben sem szabad magára hagynunk hívünket, hanem tartsuk fenn az érintkezést levelezés útján.

Örvendek, hogy e téren már taposott úton haladhatunk, amint az »Az unitárius lelkész kör 10—1907. közgyűl. jk. sz.« minden lelkésznek elküldött körleveléből kitűnik, amelyet fenkölt tartalmánál fogva és tanulság okából egész terjedelmében ide iktatok:

Kedves lelkésztársunk,

Szeretett Atyánkfia!

Hogy a ránk bizottakban hívek legyünk, hogy munkánkban ne csüggedjünk, azt hangosan követeli lelkiismeretünk és parancsolja Mesterünk, a Jézus.

A közelmúlt 1907-ik esztendőnek november hava 23-ik napján tartott kolozsvári közgyűlésünk, torockói lelkész afia indítványa alapján egyértelműen meghatározta, hogy az egyház-községünkben ideiglenesen elköltözött hívek lelki gondozását fokozódó buzgósággal kezünkbe kell vennünk. Az ügyet jól megfontolva és megbeszélve közgyűlésünk lelkészkarunk minden egyes tagjának figyelmébe ajánlja, hogy

1. eltávozott híveiről rendes naplót vezessen;
2. a végleg eltávozottakat új lakásuk helyén, avagy an-

nak közelében lakó unitárius lelkésznek beajánlja s további gondjaira bizza;

3. az ideiglenesen eltávozottakkal az érintkezést levelezés útján tartsa fenn s szükség esetén tanácssal és utasításokkal ellátni el ne mulassza.

Lelkészkörünknek ím e kívánságai a papi gond érzetéből fakadnak; tehát mindnyájunk egyaránt érezzük s átlátjuk nagy fontosságát.

A végrehajtás fáradságot és buzgó munkásságot kíván. Erre is készek vagyunk, mert hiszen a jó pásztor életét adja a nyájért.

Mi azt ajánljuk kedves lelkész atyánkfiának, hogy levele mellett még más összekötő és erősítő kapocsról is igyekezzék gondoskodni. Munkálkodjék azon, hogy vallásos könyveink, lapjaink állandóan táplálják és vigasztalják az elhagyottan, magukra élő sziveket, erősítsék a hitrokoni közösségből kiszakadt lelkeket.

Kérjük, sziveskedjék azonnal megkezdeni munkáját, s őszi közgyűlésünkre köri elnök afia útján, küldje be értesítését eljárásáról.

Bizva hisszük, hogy a siker nem fog elmaradni s ezzel bizonyosságot teszünk magunkról és a bennünk élő lélekről.

Kedves lelkésztársunknak maradunk

Kolozsvár, 1908. évi januárius hónapban.

Atyafiságos szeretettel

Dr. Boros György, elnök.

Lőrinczy Dénes, jegyző.

Nem tudom, hogy e körlevélnek volt-e és milyen eredménye? de annyi tény — és ez elég sajnós — hogy e körlevélben hangoztatott elvek nem mentek át a gyakorlatba. Ennek legfrappánsabb bizonyosága az a levél, amelyet Zoltán Sándor kartárstól kaptam s amelyet már a történeti hűség kedvéért is ide kell iktassak:

Szám: 152—1915. lelki.

Tisztelendő Lelkész Úr!

Egyházközségeinkből Budapestre fölkerült híveink nagyrészt azért, mert nem tudják, hogy van-e ott unitárius egyházközség és templom, lelki gondozás nélkül maradnak és sajnálatos tapasztalat, hogy akárhány olyan unitárius család és alkalmazott van a fővárosban, ki 1—2 évi ott tartózkodás alatt egyetlen egyszer sem volt unitárius istentiszteleten. Ennek a jelenségnek valláserkölcsei hátrányai, különösen a női nemnél, akárhányszor szembetűnőek s más felekezetek lélekhalászati törekvései miatt egyházunkra nézve is károsak.

Józan Miklós budapesti esperes-lelkész megbízása alapján fölkérem tehát, kegyeskedjék Budapesten tartózkodó híveinek lakáscímét ottani unitárius lelkészi hivattal (*V., Koháry-utca 4. szám*) közölni s Budapesten levő híveit értesíteni, hogy ugyan e cím alatt a templomban vasárnaponként d. e. 11 órakor *rendes*, minden hó első vasárnapján d. u. 5 órakor biblia-magyarázatos *ifjúsági* unitárius istentiszteletet tart budapesti lelkésztársunk.

Kis fáradság eredménye nagy valláserkölcsei haszon lehet, ne sajnálja hát Kartárs Úr a fáradságot.

Kartársi üdvözlettel és tisztelettel:

Homoródszentmártonban, 1915. december 13.

Zoltán Sándor, lelkész.

E levél vétele után schapirographommal — amelynek nem kellene hiányoznia egyetlen kartársunk irodájából sem — több százra menő felhívást sokszorosítottam ilyen szöveggel:

Kedves Hívem!

Mint székelyderzsi lelkész üdvözletemet küldöm. Szeretném, ha a távolban sem volna elfelejtve a mi templomi szép gyülekezetünk. Tudom székelyderzsi híveim hívek maradnak azokhoz az elvekhez, amelyeket a szép hazai földön megis-

mertek s azért küldöm ezen értesítésemet, hogy székelyderzsi híveimnek vallásos buzgósága csorbát ne szenvedjen.

Budapesten (V. kerület, Koháry-utca 4. sz.) is van unitárius lelkész és unitárius templom, ahol nagyon szívesen látják a székelyderzsi híveket is. Minden vasárnap délelőtt 11 órakor rendes- és minden hó első vasárnapján d. u. 5 órakor biblia-magyarázatos ifjúsági istentisztelet tartatik. Aki csak teheti és ki ne tehetné, ha akarata van hozzá, látogasson el a budapesti unitárius templomba!

Lelkipásztori szeretettel:

Székelyderzs, 1916.

hó -án.

Ébert András, székelyderzsi lelkész.

Ezeket a leveleket szülőik útján küldettem el az illetőknek. Igen jó hatást észleltem. A szülők örvendtek, hogy »még ilyesmi« is jutott eszembe, a távollevők közül pedig nem egy külön levélben köszönte meg a »figyelmet«, legtöbbje pedig szüleinek írott levélben emlékezett meg róla. Valószínűleg egyike-másika engedett a felhívásnak és felkereste a budapesti unitárius templomot is.

E helyen meg kell emlékezzek az E. K. T. 1129—1917. sz. rendeletéről, amelyben meghagyja, hogy elköltözött híveinket jelentsük be az illető lelkésznél, ahová költöztek.

E rendelet kiadása szavaim mellett bizonyít, ennek lelkiismeretes végrehajtása pedig erkölcsi kötelességünk.

Városi lelkésztársaink figyelmébe ajánlhatom a nők bevonásával alakított patronáge intézményt, amely más felekezeteknél, különösen a római katolikusoknál fényesen bevált. Náluk egy-egy hölgy már az állomáson várja az érkezőket, ahonnan elvezeti a cselédotthonba, ott megmentődnek az erkölcsi veszedelmektől, sőt jó családokba beajánlják és továbbra is jó tanáccsal, sokszor anyagi segítséggel is látják el. Ezek a hölgyek megkönnyítik a lelkipásztor munkáját és sok esetben oly buzgóságot fejtenek ki, amely bámulatra méltó.

Általában véve a nőknek akciónkba való bevonásától nem kell irtóznunk. Windthorst Lajos, a nagy német ultramontán pártvezér az 1879 i aacheni kat. nagygyűlésen mondá: »A nők

befolyása minden életkörülményünkben rendkívül nagy. S ha a történelmet alaposan áttanulmányozzuk, úgy nekünk férfiaknak be kell vallanunk, hogy a nők Évától kezdve a mostani időig nagy befolyással voltak a világtörténelem menetére, sőt befolyásuk sokkal nagyobb, mint nekünk, Ádám büszke fiainak«. A nőknél már maga az anyaság oly mélyen járó altruismust, oly gyöngéd felebaráti szeretetet, tehát oly lelkületet fejleszt ki, mely képessé teszi őket, hogy belmisszióinkban szolgatársaink legyenek.

Erre vonatkozólag a Debreczeni Protestáns Lap legutóbbi számában (1918. május 18), — amelyre Ürmösi József kartárs hívta fel figyelmemet — olvasom egy intelligens református nőnek ebbeli hézetét:

»Mióta komolyabban gondolkozom — írja Dr. Baltazár Dezső püspökhöz címzett levelében — nagy vágyat érzek az iránt, hogy a krisztusi eszméket terjesztve másokért dolgozzam... Ki tudja, hány léleknek van vágyódása az iránt, hogy a keresztyén szellemet terjessze s egyházunkat erősítse, csak nem találja meg a módját, miként kezdjen hozzá, pedig most igazán nagy szükség volna rá. Templomaink többnyire üresek... a fiatal nemzedék, a munkás leányok mily léha életet élnek, csak az tudja, ki közelebről ismeri őket...«

»Lelkészeink el vannak halmozva munkával s nem foglalkozhatnak hivaikkal külön-külön. A képzettebb, jobb körülmények között levő uri nők szervezkedhetnének ezen a téren úgy, mint a katolikus asszonyok és leányok... Ha a sokkal kevesebb katolikus hivek oly áldozatkészséggel szolgálják egyházuk és vallásuk erősödését s mind azon munkálkodnak, mi tétlenül nézzük, hogy a kálvinista Róma mint alakul át...«

»Méltóztassék a nők között mozgalmat indítani s hiszem, sokan lesznek, kik hasonló gondolatokkal, örömmel gyűlnek össze, lesznek terjesztői Krisztus igéinek!«

»Tedd közzé kérlek e levelet — írja Dr. Baltazár püspök a szerkesztőnek — hátha megfogná a lelkeket. Én azt mondom reá, hogy Istentől jött a tanács. És hogyha a hivatalosak vonakodnak, a kövek is kiáltanak. De azt is mondom, hogy meg kell ez úton indulnunk.«

Hogy nekünk e téren milyen kilátásaink lehetnek, arra megfelelnek az 1910. népszámlálás adatai. Ezek szerint unitárius családfentartó volt: Nagybirtokos (1000 holdon felül) 6, közép-birtokos (100—1000 hold) 156, közszolgálati ágakban férfi 1200, közszolgálati ágakban önálló nő 174, összesen 1536. Ha hozzávesszük intelligens kereskedőink és iparosaink nejeit is, bátran 2000-re tehető azon nőknek száma, akikre elsősorban számíthatunk.

Unitárius főiskolai tanulók otthona¹⁾ is van már Budapesten. Igaz, egyelőre szerény keretek közt. 3—4 tanuló kap ingyen lakást, fűtést és világítást, de ezt a szerény kezdeményezést, ezt a kicsiny mustármagot szívünk minden örömével kell üdvözölnünk és budapesti lelkésztársunknak e kezdeményezésért nagyrabecsülésünket kell nyilvánítsuk. Óriási nagyfontosságú dolog az, ha főiskolába járó ifjainkat segíthetjük. Hiszen, ha hazánk szellemi életében intenzívebben akarunk részt venni, ha nagyobb befolyásra akarunk szert tenni, ha azt szeretnők, hogy unitáriusok minél magasabb számban nyerhessék el a magasabb hivatalokat is, arra kell törekednünk, hogy gyermekeink az eddigieknél nagyobb számban juthassanak fel az egyetemekre. Nekünk falusi papoknak e tekintetben arra kell törekednünk, hogy népünket biztassuk gyermekeik taníttatására, ebbeli törekvésüket tőlünk telhetőleg meg kell könnyítsük.

Az 1910. népszámlálás adatai már igen szép kulturképet mutatnak. Ezek szerint — hogy csak a főbbeket említsem — unitárius volt: állami, városi és vármegyei tisztviselő (a segéd-személyzet nélkül) 232; községi és körjegyző 71; segédjegyző 19; bírák, ügyészek 45; bírósági tisztviselők 54; ügyvéd 60; ügyvéd-segéd és jelölt 30; kisdédóvónő 9; elemi isk. tanító 194; tanítónő 60; polg. isk. tanító 19; tanítónő 6; középisk. tanár 54; orvos 25; gyógyszerész és gyógyszerészertár tulajdonos 12; gyógyszerész segéd 18; állatorvos 10; szerkesztő és hirlapíró 10; színész 6; színésznő 4; magánmérnök 9; és így tovább.

Az 1913—14. tanévben a budapesti kir. m. tud. egyetemen volt 26, a kolozsvárin 86, a kir. József műegyetemen 12 unitárius hallgatónk.

¹⁾ L. Unitárius Egyház 1915. 97. old. és Unitárius Közlöny 1915. 137. old.

Szép perspektíva ez, amelynek kiszélesítésén mindnyájunknak lelkesen és odaadóan közreműködnünk kell!

Amerikában és Oláhországban is vannak magyar unitáriusok, tehát ott is vannak szórványaink, amelyeket figyelmen kívül nem hagyhatunk. Amerikában lakó hiveinkkel az összeköttetést megkereste még 1913-ban *Dr. Boros György*, egyh. főjegyző, munkájában a kolozsvári »Nők szövetsége« támogatta odaadóan és lelkesen. Oláhországban lakó hiveinkről nem tudhattam meg semmit. Józan Miklós esperes szerint Amerikában és Oláhországban szükség volna egy-egy utazó lelkészre. Kiss Sándor szerint »egy amerikai lelkészi állás szervezése elemi kötelességünk lenne, — misszionáriusnak a legképzettebb és leglelkesebb emberek valók csupán — Ember kell, tiszta lélekből, szivből álló s a keresztény tanokkal végig átítatott ember«. ¹⁾

Nagy reménységünk lehet, hogy a háboru végeztével hazasietnek kivándorolt véreink s akkor ez a kérdés önmagától megszűnne.

Mint említettem, ideiglenes szórványnak tekintem Orosz-, Olasz- és Franciaországban hadifoglyokként sínylődő és jelenleg még a harctereken vitézkedő unitáriusokat is. Ezekkel is fenn kell tartanunk az összeköttetést. Ezt sugallja nekünk nemcsak lelkipásztori aggodalmunk, hanem emberbaráti érzésünk és hazafiui lelkesedésünk is. Velük ez az összeköttetés csakis levelezés, füzetek, imakönyvek küldése útján lehetséges. Ezt az eszmét szóvátettem egyik egyházi lapunkban s ezért ismétlések elkerülése miatt e helyen csak egyszerűen utalok e cikkekre. ²⁾

Minthogy stricte gyakorlati kérdésekről van szó, ne vegye senki rossz néven, ha itt-ott személyes tapasztalataimat is felmlitem. Mert igaza van annak a latin közmondásnak: »Aliter in theoria, aliter in praxi«. Lehetne ezekről a kérdésekről magas szárnyalású cikkeket írni, de mit érnénk el velük, ha gyakorlatba nem visszük át.

Én az ilyen irányú levelezést 1915. február havában kezd-

¹⁾ Unitárius Egyház 1913. évf. 139. old., Unitárius Közlöny 1914. 78. o.

²⁾ Unitárius Egyház 1917. évf. 21—24. old. A lelkész és távollevő hivei. Időszerű elmélkedések papok részére.

tem meg s azóta szünet nélkül folytatom. Schapirographommal az alábbi körlevelet sokszorosítottam, mellékeltem egy-egy Unitárius Közlönyt, borítékba tettem s mindegyik katonánknak (akkoriban volt 200-nál több élő) elküldöttem. Ez első levelem szövege ez:

Kedves

Szülei, testvérei, rokonai többször irtak már magának s ezek a levelek bizonyára megrezegtették szive húrjait. Most én irok ama nagy család, a derzsi unitárius egyház nevében és szivből köszöntöm magát.

Oh, mi mindennap megemlékezünk magukról, kik otthontól távol, édes hazánk igazságos ügyeért szálltak sikra s hogy most még külön is megemlékezünk, ezt azért tesszük, hogy érezze, mennyien imádkozunk, mennyien aggódunk magáért.

Az egész gyülekezet nevében kívánom, hogy a jóságos Isten végtelen kegyelme lebegjen élte fölött, öntsön bátorságot, kitartást lelkébe, vezérelje épen és sértetlenül haza övéihez.

Bármilyen érje is, gondoljon övéire, gondoljon az egész népes gyülekezetre s ez a visszaemlékezés édes érzeteket fog kelteni szivében, megdönthetetlen akaraterőt lelkében. S ha majd haza jön, mint egy hőst, úgy fogjuk fogadni s neve kitörölhetetlen lesz még a késő utódok emlékezetében is.

Itt küldök egy füzetecskét, olvassa el. S ha szükségét érzi, küldök én még ehhez hasonló olvasni valókat. Leveleire is szívesen válaszolok, ha azokkal megkeres.

Most pedig az Isten áldása legyen magával, az ő gondviselése kísérelje minden léptein.

Isten vele! Üdvözli az egész gyülekezet nevében szeretettel
Székelyderzs, 1915. febr. hó.

Ébert András, derzsi lelkész.

E levelek legnagyobb részét helybeli kántor-tanítókkal, Barabás V. a. f.-val is aláíratam. Ezzel megkezdődött a nagyarányú levelezés. Alig-alig van katonám, aki nem válaszolt volna, köztük nem egy olyan levelet irt, amelyek — mint Kelemen

Lajos a. f. írja — érdemesek volnának, hogy a nagy napilapokban közzétéssenek. A százakra menő levelezést eddig minden évben Kelemen Lajos a. f. útján elküldöttem az Erdélyi Múzeum egyletnek, amely a világháború legkisebb szereplőjének emlékét is kívánja megőrizni és könyv-, kézirat- és levéltárában a háború leveles emlékeiből gyűjteményt létesített. Ennek alapja kb. 20,000 tábori lappal, levéllel és gyászjelentéssel már együtt is van. Az Erdélyi Múzeum Egylet eme mozgalmára felhívom kartársaim figyelmét.

Nem szándékom bővebben kitérni az ilyen irányú levelezés óriási jelentőségére, itt csak arra kérem lelkésztársaimat, hogy senki se sajnálja az időt, a fáradságot és az esetleges anyagi áldozatokat, hanem csak próba képen kezdjék meg. Mindenkit biztosíthatok, hogy nem fogja abbahagyhatni, amint azok, akik szintén gyakorlatba vették, sem hagyhatták abba.

Itt meg kell említenem, hogy Főtanácsunk 1915. augusztus végén tartott üléséből szintén körlevéllel üdvözölte, buzdította és bátorította harctéren levő hűveinket és ezzel példát adott, hogy kövessük.

Szórványnak tekintem mindazon állami menhelyet is, ahol unitárius gyermekek vannak, kik nem kerülvén unitárius nevelőkhöz, végkép elvesznek számunkra. Nagyobb unitárius eklézsiáinkban menhely telepet kell létesítenünk. Székelyderzsben szerettem volna ilyen telepet létesíteni, tárgyaltam volt is Dr. Genersich Gusztáv, a kolozsvári menhely igazgatójával, de nem sikerült egy gyermeket sem elhelyeznem, mert a menhely egy gyermek után keveset fizet és azért nem akadt vállalkozó. Pedig itt tennünk, föltétlenül tennünk kell valamit. Hiszen a statisztikai adatok szerint az 1913—14. tanévben 186 unitárius gyermekünk volt állami menhelyeken.

II.

A Királyhágón inneni szórványok.

Teljesen egyetértek Kiss Sándor kartárssal, amikor ezeket mondja: »Ha Magyarországon jelentősebb számhoz és szerephez

akarunk jutni valaha, talajunk ott van kizárólag az Alföldön. Véleményem szerint azonban e gondolat a reformációkor teljesített misszió óta felkarolva sohasem volt. Meg kell azonban teremje a jövő ennek is az emberét, aki Magyarországnak e különösen kiváló termékét, az unitárius vallást mélyebben viszi be a magyar szivekbe. Ha valamit megért sziv és lélek, úgy az unitárius vallást meg kell értenie, mert ez hazánkban lett legelőször egyházzá.«¹⁾

Fölötte megnyugtató, hogy e szórványok lelki gondozásának problémája állandóan foglalkoztatja Főtanácsunkat és a sok tanácskozás után remélhető, hogy ez a kérdés minél hamarább meg lesz oldva.

Még 1906 ban Bedő Árpád dr., aradi ügyvéd a. f. azt írja: »Az Alföldön és egyáltalán a Királyhágón inneni magyar területen az unitárius vallást nagyon kevés helyen tanítják. Pedig az ország minden részébe szét vannak szóródva az unitáriusok. Ezeknek legnagyobb része elvész az egyházunk kebeléből, mert nincsen kapcsolat, amely összetartaná őket.«²⁾ E kapcsolat fenntartására azt ajánlja, hogy Kolozsvárt bizzanak meg valakit, aki »magánjellegű levelezéseket« folytatna.

1913-ban Józán Miklós esperes indítványt terjeszt be az E. K. Tanácshoz »utazó lelkészi állások szervezésére«. Indítványát számadatokkal is bizonyítja. Kimutatja, hogy Debrecen székhellyel a különböző helyeken 799, Arad székhellyel 786, Pécs székhellyel 438 unitárius hívő részesülne lelkészi gongozásban. Az E. Főtanács az indítványt 1913. okt. havában tartott gyűlésében elfogadja és kimondja, hogy a körlelkésziségek szervezését szükségesnek és kívánatosnak tartja s megbizza az E. K. Tanácsot, hogy a helyzetnek és egyházunk körülményeinek megfelelően az előkészületeket tegye meg.³⁾

Az 1915. évi E. Főtanács elé már maga a nevelésügyi bizottság nyújt be indítványt: »Minthogy Királyhágón tuli hiveink lelki gondozása s vallásunk tanainak terjesztése érdekében rend-

¹⁾ Unitárius Egyház 1914. évf. 101. old.

²⁾ U. o. 1906. évf. 16. old.

³⁾ Főtan. jk. 1913. 194. old.

kivül fontos az, hogy tanköteleseink mindenütt unitárius vallás-
oktatásban részesüljenek, az egyh. főhatóság figyelme felhívandó,
hogy a duna-tiszamenti kör tanköteleseinek vallásos oktatása
érdekében tegyen meg minden lehetőt, esetleg egy utazó kör-
lelkeszség felállításával is, hogy jövőben ne történhessék meg az,
ami a múltban gyakran megtörtént, hogy növendékeink vagy
egyáltalában nem részesülnek vallásos oktatásban, vagy más
vallásban nyernek oktatást, — ilyen irányu intézkedés nélkül
vallásunk jövője kockáztatva van s egyházkormányzóságunk
minden törekvése, mellyel egy pár évtized óta a Királyhágón túl
gyökeret verni igyekeznek, kárba fog veszni.«¹⁾

Az 1916. évi főtanácsi gyűlés elé ugyancsak a nevelésügyi
bizottság a következő indítványt terjeszti elő: »A főhatóság
figyelmébe ajánltatik Kolozsvár, Budapestnek s a Királyhágón
túli egyházközségeknek és szórványoknak e tekintetben tartha-
tatlan helyzete, ahol új állások szervezésével lehet — vélemé-
nyünk szerint — a kérdést megoldani.«²⁾

Kisgyörgy Sándor esperes-lelkész hozzám küldött terveze-
tében Debrecen jelöli meg, mint olyant, amely a vidékén elszór-
tan lakó unitáriusaival megérdemelné, hogy vándorlelkeszséget
állítsanak fel. Ez a véleménye különben az E. K. Tanácsnak is,
mely első helyen tartja szervezendőnek Debrecen székhellyel a
körlelkeszi állást.

Két nagyon figyelemre méltó cikk jelent meg az »Unitárius
Egyház«-ban e kérdést illetőleg (1914. III. 15. »Az alföldi misszio
körüli«, 1917. III. 15. »Királyhágón túli misszióknak« címmel). A
cikkírók alaposan ismerik az alföldi helyzetet. Az első cikk írója
(Barabás István hódmezővásárhelyi lelkész) az utazó, vagy vándor-
lelkeszség szervezése mellett tör lándzsát. Szerinte körlelkeszség
szervezése, mely szervezett alakulatot feltételez, nem vezetne
célhoz, mert új eklézsiák alakításánál a legnagyobb óvatosságra
van szükség, hogy ne álljanak elő már előfordult sajnálatos
körülmények. »A helyzet kulcsa — szerinte — Budapesten van.
Addig, amíg Pécsen, Aradon és Debrecenben rendes lelkészi

¹⁾ Főtan. jk. 1915. 213. old.

²⁾ U. o. 1916. 100. old.

állások nem lesznek, egyedül csak innen kezelhetők. Először azért, mert mind a három város és környéke Budapestről közelelithető meg leggyorsabban. Másodszor azért, mert az említett szórványok ma is oda tartoznak, hiveink oda fizetnek egyházi adót. Harmadszor azért, mert e szórványokban budapesti lelkészünk ismeri a helyzetet legjobban, ami a missziónál igen fontos. Ezekre való különös tekintettel ma még csak Budapesttel kapcsolatban lehet a kérdést helyesen megoldani.« A cikkiró felhozott érvei is mind azt bizonyítják, hogy csak a Budapestről irányított misszióra lehet szilárdan építeni. »5—10 év alatt az utazó lelkész Debrecenben is, Aradon is, Pécsen is szervezheti a gyülekezeteket. Így egyházunk meg lesz kimélve a folyton változó segédlelkészi kísérletezésektől s az ezzel járó erkölcsi s anyagi kártól. Ennyi idő alatt elválnak, hogy e három tervbe vett székhely közül melyikben lesz életképesség.«

A másik cikk irója szintén igen figyelemre méltó körülményt említ fel, amidőn megállapítja, hogy a »polgárdi lelkész felszabadult az iskolai tanítástól, sőt talán lassankint a filiáktól is. Hihetőleg még Hetes ha mutat valami életjelt. Szerveztessék hát a polgárdi lelkészi állás olyan missziói állássá, melynek hatáskörébe utaltassék a Dunán-túli városok iskoláiban a hitoktatás. Pécs, Győr, Sopron, Zalaegerszeg a Dunán-túli kényelmes vasut-hálózattal könnyen megközelithető.«

Bizonyos, hogy »ezt a kérdést a pénztelenség jelszavával ma már elintézni nem lehet. A Főtisztelendő Úr főpásztori tekintélyével illetékes helyen ez állás szervezhetésére vonatkozó segítségért kopogtasson be. Amennyiben a debreceni Szabó József-alapítvány erre felhasználható, az is erre fordítandó. Budapesti tekintélyes nagy embereink pártfogása is keresendő, hogy egy tisztességes megélhetésű állás legyen szervezhető.«

»Ennek itt van a tizenkettődik órája!«

Magam is úgy gondolom, hogy a leghelyesebb volna Budapesten egy második rendes lelkészi állást szervezni. Sajtó-, vagy misszióbizottságunknak — amelynek minél előbbi megalakulását szorgalmazzunk kellene — figyelmébe szeretném ajánlani az alább megírandó és kiadandó röpiratokat, füzeteket, vagy köny-

vecskéket, amelyeknek terjesztésére a budapesti szórványgondozó lelkesztársunkat kérnők fel:

Az unitárius ember hite. — Az unitarizmus az igazság, szabadság és a haladás vallása. — Az unitarizmus magyar vallás. — Az unitarizmus lényege. — A mi Istenünk. — Az unitáriusok hite és a modern tudomány. — A béke evangéliuma. — Az unitáriusok hite és az őskereszténység. — Az unitáriusok áldozata (tisza szív és tiszta lélek). — Egy unitárius istentisztelet (annak költői leírása). — A szív nemes érzései és a lélek tiszta gondolatai (unitárius írók műveiből válogatva, esetleg minden vásár- és ünnepnapra felosztva) stb., stb.

A legszükségesebbeket kellene elsősorban megírtni és kiadni és nem volna szabad erőnket vagyónunkat — mondjuk pl. predikációk kiadásával — pazarolni. Nagytehetségű predikátoraink művei is sorra kerülnének azután, amikor a modern unitárius irodalom fellendült és nagy olvasótábort szerzett magának.

III.

A Királyhágón túli vagy erdélyrészi szórványok.

A szórványok lelkigondozását bár nagy részletességgel nem, de implicite mégis említik egyházi törvényeink is. (62. §.; 105. §.) Ezeknél azonban sokkal fontosabbak, egyenesen iránytjelölők az E. K. Tanács nevelésügyi bizottságának 1914. év óta meg-megújuló jelentései, dicsérő és korholó szavai és főtanácsi határozatokat provokáló indítványai, amelyek mind azt bizonyítják, hogy e kérdés Kolozsvárt megértő lelkekre talált.

E kérdés, gyakorlati voltánál fogva, minket, lelkipásztorokat érdekel elsősorban, mert mi leszünk hivatva a majdan nagy körültekintéssel készítendő végleges utasításokat végrehajtani és az életbe átültetni. Azért azt hiszem, szavunknak döntő súlya lesz az illetékes körök előtt.

Talán említenem sem kell, hogy már vitatárgyát sem képezheti közöttünk az, hogy szórványainkkal ezentúl fokozottabb mértékben és az eddigieknél hathatósabb módon kell foglalkoznunk

természetesen az anyaegyház dolgainak elhanyagolása nélkül.

Az erdélyi szórványok nem kevésbé fontosak, mint az alföldiek :

„Itt nyertük a szent örökséget :
Hirdetni az »Istenegységet«,
Itt hazánkban, bérc ölében,
A nép szívében
Vert gyökeret hitünk !“

Itt kell tulajdonképpen elsősorban megerősítenünk pozícióinkat. Itt kell erősekké lennünk, hogy kifelé való terjeszkedésünk annál hatásosabb legyen.

A szórványok lelkigondozásának mikéntje, amely iránytadó lehet sok esetben alföldi szórványainkra is, a kérdéseknek egész tömegét öleli fel. S ezekre a válasz azért oly nehéz, mert sem elméletileg, sem gyakorlatilag iránytjelölő kútfőkre nem találunk. Ez egy olyan kérdés, egy olyan út, amelyet magunknak kell kitaposnunk.

A kérdések tömegéből különösen az alábbiakat ragadom ki, melyekre ha meg tudunk felelni, vagy meg tudunk állapodni, hatalmas lépéssel vihetnők előbbre e kérdés végleges megoldásának lehetőségét. Ezek a kérdések a következők : 1. Évente hány körútban keresse fel a lelkész a szórványokat? 2. Miként lássa el a lelkész szórványokban lakó híveit lelki táplálékkal? 3. Nem kellene-e a szórványok beosztásában is változtatni? 4. A beszolgálat fuvardíját miképp lehetne elintézni? 5. Utazó- vagy vándorlelkész hol és mennyiben volna szükséges?

Ezekre a kérdésekre kértem igen tisztelt lelkésztársaim véleményét s azoknak, akik szivesek voltak válaszolni, e helyen is hálás köszönetet mondok.

Igen természetes, hogy mielőtt a szórványok lelki gondozására gondolnánk, elsősorban is ismernünk kell a szórványokat, a lelkek és tankötelesek számát, a távolságot, a közlekedés módját, amint azt az 1916. évi Főtanácson előírták.¹⁾

A háromszéki egyházkörben ezt elismerésre méltó módon elvégezték.²⁾ Úgy tudom, hogy a többi egyházkörben is ugyanezt

¹⁾ Főtan. jk. 1916. évf. 106 old.

²⁾ L. u. o. 96. old.

a munkát már befejezték. De itt nem szabad megállapodnunk. Az összeírás a tankötelesekre való különös tekintettel történt meg, mert a tanfelügyelőségek és tanítók útján az unitárius tanulókról könnyen tudomást lehetett szerezni levelezés útján is. Vannak azonban családok, akiknek iskolába járó gyermekeik már nincsenek, ezeknek az összeírása és nyilvántartása is fölötte szükséges, ami némely helyen nagy munkát igényel és a népszámlálási adatok ismerete nélkül el sem végezhető.

Ezen előmunkálatok pontos és lelkiismeretes elvégzése után bocsátkozhatunk csak az 1-ső kérdés tárgyalásába és az intézkedések megtételére.

1. Évente hány körútban keresse fel a lelkész a szórványokat?

Köztünk — lelkészek között — egyöntetű a vélemény, hogy állandó szórványainkban lakó híveinket személyesen is meg kell látogatnunk. Missziói szempontból minél többször látogatjuk meg szórványainkat, annál jobb. Nagyon sok függ azonban szórványaink távolságától és a hívek számától. Ott ahol 30—40 km.-nyi távolságban vannak szórványok és a hívek száma 2—3-nál nem több, ott havonkénti, vagy évnegyedenkénti látogatásról beszélni sem lehet.

Követendő elvként ki kellene mondani, hogy a szórványoknak évenként való legalább egyszeri látogatása kötelező, tekintet nélkül a hívek számára és a távolságra. Ahol az anyaegyházközséghez közel (1—6 km.) vannak szórványok, ott kétszer legyen kötelező a látogatás. Ott ahol nagyobb számban vannak unitáriusok (20—30) az évnegyedenkénti, úrvacsoraosztás körüli látogatások lennének kötelezők. A látogatás időpontjául legalkalmasabbnak látszik szeptember hava. Azért, mert ilyenkor számba vehetnők már a tanköteleseket és intézkehetnénk vallásoktatásunkat illetőleg is. Melyik szórványba hányszor menjen a lelkész, azt külön-külön meg kellene határozni, természetesen pártatlanul és igazságosan. Az ilyen megállapítások irányadók lehetnének húzamosabb időre és későbbben is csak ott kellene változtatni, ahol a megváltozott viszonyok ezt egyenesen megkövetelik. Ilyen-

formán megszűnnék a bizonytalanság, minden lelkész tudná magát mihez tartani és az ellenőrző hatóságok munkája is megvolna könnyítve. Míg minden egyes lelkésszel ilyen megállapodások nem köttetnek, hasztalannak tartom az általánosságban mozgó rendelkezéseket.

Ezzel kapcsolatban üdvösnek tartanám, hogy minden egyházkör alakítson egy 5 tagból álló missziói bizottságot, amelynek feladata volna a szórványok lelki gondozását egyáltalában a misszió ügyet illetőleg felügyelni, a szükséges adatokat összegyűjteni és minden tanév végén elkészíteni a jelentést. Kötelessége volna ott, ahol hiányt, vagy mulasztást tapasztalna, azt további eljárásra az esperesnek bejelenteni. Ezt a feladatot ugyan a körnevelésügyi bizottságokra is lehetne ruházni, de véleményem szerint mégis jobb volna, ha minden körben külön is volna egy ilyen lelkes gárda, amely ex officio törődne ez ügyvel és azt lépésről lépésre előbbre vinné.

2. Miként lássa el a lelkész szórványokban lakó híveit lelki táplálékkal ?

a) *Tartson-e nekik minden látogatás alkalmával istentiszteletet és minő keretben ?*

Nem szabad elfelejtenünk, hogy az időnként előforduló szomorú események (temetés) és örvendetes családi változások (keresztelés, esketés) is alkalmat nyújtanak nekünk, hogy a hívek lelkét Istenhez emeljük. Ettől eltekintve az istentisztelettartás kötelezettsége a hívek számától függ. Ha 2—3-an gyűlnek csak össze, az istentisztelettartás — a rendes keretek között — lehetetlen. Ilyenkor rövid ima és barátságos beszélgetés is megfelelő volna. Más esetekben az istentisztelettartás legyen az első és legfőbb követelmény. Lehetőség szerint középületben (pl. állami iskolában) tartandó »és minden alkalommal egy olyan hiterősítő irányú beszéddel, amely míg elveink szépségét kifejezésre juttatja, kerüljön minden olyan motívumot, amely más vallást és felekezeti érzékenységet sérthetne«. (Ürmösi Károly.)

Deák Miklós, Buzogány Kálmán azt írja, hogy minden al-

kalommal vallásos estélyt rendezett, hova aztán az idegenek is igen nagy számmal összegyültek. *Németh István* a hivatalos színezetű, az előre jelzett látogatás helyett hatásosabbnak tartja a magán látogatást minden dobszó nélkül. Egy nem remélt látogatás öröme — szerinte — a hívet meglepi; érzelmi világát kérdőzködésre szívesen kitarja és lelki hangulatát kellemes irányba terelhetjük. *Józan Miklós* pedig azt ajánlja, hogy amikor a lelkész a nagy távolság miatt csak egyszer látogathatja meg szórványait, írjon híveinek máskor levelet, mint Pál apostol »s anélkül, hogy a pásztorlevél fölényes hangján beszélne, érdeklődjék az illető atyafiak családi állapota, gazdasági jóléte iránt. Hozzá intézett levelekre azonnal válaszoljon, s ha valamire fölkerik, abban okvetlenül járjon el, még ha nem is szorosán vett egyházi érdekről van szó, s eljárása eredményéről rövidesen tudassa az illetőt«.

Ilyen és hasonló kérdésekben a »prudencia pastoralis« lesz az, amely a körülmények figyelembe vételével a helyes irányt nekünk meg fogja mutatni. Egyet itt e helyen azonban nem hallgathatok el. Éppen a szórványok ellátására való tekintettel is, mulhatatlanul szükséges, hogy minden lelkész értsen zenéhez, tudjon harmoniumon, orgonán, vagy hegedűn játszani. Mert a szórványokba nem vihetjük el mindig a kántort és ha mi istentiszteletünket egyházi ének nélkül tartjuk meg, azt meg fosztjuk a vallásos érzeteket keltő egyik főbb eszközétől.

b) *A lelkész több szórvány híveit azok egyikébe gyűjtsön-e össze, vagy minden szórványba külön-külön menjen-e?*

E kérdésre vonatkozólag *Kovács Lajos*-nak az a nézete, hogy »több helyről összegyűjteni egy helyre, nehezen megy. Ez legfeljebb csak ott vihető ki, hol a falvak nagyon közel esnek egymáshoz. Még ott se megy el mindenki. Ennél többet ér az, ha a lelkész évenként legalább kétszer a házánál fölkeresi.«

Józan Miklós szerint pedig »több sikerrel jár a munka, ha már szervezett helyen gyűjtetnek egybe a szórványokban lakó hívek, ahol esetleg imaház, énekes könyv, harmonium is van. De ez a helyi körülményektől s a geográfiai fekvéstől is függ. Miért ne lehetne egy, erre a közlekedésnél fogva alkalmas hely, szórványközpont? Nálunk pl. Arad — Temesvár. Mind a két helyen tartottunk 1909. óta évente egy-két isteni tiszteletet, egybekötve

a hívek családonkinti látogatásával. Aradon az evangélikusok, Temesváron a református testvérek engedték át a templomot az isteni tisztelet, úrvacsoraosztás és konfirmáció, s esetleges esketés és keresztelés céljaira. A testvéries ölelkezést több ízben bankett zárta be, amelyen a testvér protestáns felekezet papjai is résztvettek. Egyszer-máskor híveink távoli körzetekből is eljöttek: Orsova, Lugos, Fehértemplom, Szeged, Lippa, Újszentanna, Borosjenő stb. helyekről. Csak a világháború közbejöttével tapasztaljuk, hogy híveink a rossz közlekedés és a nagy drágaság miatt mostanában már nem tudják meghozni ezt az áldozatot.«

E két nyilatkozat is eléggé bizonyítja, hogy e kérdésnek gyakorlati megoldása mindig az adott körülményektől függ s azért nincs miért hosszasabban időzsek mellette.

c) *A gyermekek vallás oktatása mikép történjék?*

Igaza van *Ürmösi Károlynak*, amikor azt írja, hogy »a gyermekek vallásoktatása a legfontosabb és — sajnos — egyben legnehezebb problema is. Amennyiben ugyanis a pap legalább havonta egyszer-kétszer e célból nem keresheti föl a hitsorsos gyermekeket s amennyiben megfelelő intelligenciájú felnőtt hitsorsos sincsen, akire e fontos feladatot nyugodtan rá lehetne bízni: alig is megoldható e kérdés.«

Józan Miklós szerint a »gyermekek vallásos oktatását a szülőkre, esetleg ott működő unitárius tanítókra kell bízni. A tananyag legyen inkább kevesebb, de jól áttekinthető. A bibliai történetek minden tudálékos bölcselkedés és erkölcsi predikáció nélkül — meseszerűen — elmondva. A káté a gyermek színvonalához közelebb hozva.«

József Lajos szerint »a lelkész a tanköteles gyermekeket lássa el vallástani könyvekkel, jelölje ki a megtanulandó anyagot, a szülőket kérje fel az időnkénti kikérdezésre s év vége felé az ilyen házakhoz újból menjen el a gyermekek vizsgáztatására és osztályozására. Ebből önként következik, hogy olyan szórványokban, hol tanköteles gyermekek vannak, kétszer teszen a lelkész látogatást és pedig iskolai év elején és végén.« Ugyanez a véleménye *Kovács Lajosnak* is.

Kisgyörgy Sándor szerint »ez a legnehezebben megoldható kérdés, mert 1—2 növendék tanításáért, kivált ha távol esik a

szórvány és több szórvány is egy lelkész kezelése alatt, nem juthat el oda a lelkész gyakrabban, mint havonként egyszer, mint-hogy lakóhelyén is sok vallásórája van egyéb hivatalos teendői között. Tehát az én véleményem és régi gyakorlatom is az, hogy a szórványok növendékeinek vallástanítása a szülők segédkezése mellett bizassék felkéréssel a helybeli protestáns lelkész vagy tanító gondozására a saját tankönyvünk használata mellett, — amire szivesen vállalkoznak a csereviszony fentartása mellett. Ez különben csak a felsőbb osztályuaknál alkalmazandó, ahol a felekezeti káté tanításáról van szó, mert az alsóbb osztályok tananyaga a vallástanból nem érinti a felekezeti kérdéseket, hanem imák, szent történetek járják s ez a más protestáns felekezeteknél is ugyanaz. Már katolikus helyen levő szórványaink más eljárást kívánnak, mert ott a lelkészekkel kölcsönös viszonyt nem tarthatunk fenn és olyan helyeken már csak a szülők vagy egy-egy ottani intelligensebb hívünk segítségével érhetünk célt gyéribben gyakorolható látogatásunk mellett.«

»A konfirmálás — nézete és gyakorlata szerint — a szórványbeli növendékekkel úgy eszközölhető legjobban, hogy a közeli szórványokból átjönnek hetenként 2—3-szor, a távoliakból hetenként egyszer s az időközi tananyagot otthon megtanulván felmondják s az itthoni konfirmálókkal egysorban állhatnak elé úrvacsorára. Átjövetelök alkalmával velök többet foglalkozik a lelkész s kellő magyarázatokkal, hitbeli ismertetésekkel látja el őket.« Ugyanez a véleménye *Fazakas Lajosnak* és *Deák Miklós*nak is.

A lelkész élelmessége, életrevalósága megfogja találni e kérdés megoldásánál a helyes útat. Itt a fő szempont az, hogy akár így, akár úgy, unitárius gyermekeink ne nőjenek fel unitárius vallásoktatás nélkül.

d) *Egyházi énekek gyakorlása mikép történjék?*

A szórványokban való énekoktatást néhány lelkésztársunk nem tartja annyira lényegesnek, hogy vele foglalkozzék, mások ismét kivihetetlennék tartják. Én nézetüket nem osztom és azért tanulság okául néhány lelkésztársunk praktikus megjegyzéseit ide iktatom:

Kisgyörgy Sándor az énektanítást csak a vallástanítással kapcsolatosan tartja megoldhatónak oly formán, hogy »a ref. vagy

luth. iskolákban a zsoltárokból néhányat megtanulnak s ez nálunk is ugyanaz. Konfirmáláskor pedig megtanítjuk nekik: Hiszek, vallok én egy Istent; Szent Istenem tekints reám; Szent vagy Isten, szent vagy; Szeret, imád, magasztal kezdetű énekeinket s ennél többre nem mehetünk, de nézetem szerint ez elég is a szórványbeli híveknek s gyermekeiknek.«

Báró József azt ajánlja, hogy »egy pár jó énekes kiszemelendő és minden alkalommal egy-egy dallamra megtanítandó. Ezeket, ha már annyira haladtak, hogy ünnepélyes hangulattal bíró összejövetelt tarthatnak, fel kell hatalmazni összejöveletek tartására, amelyen ének, ima és ének keretében istentiszteletet tartassanak, mert ez ha igaz lélekből jön, rosszat soha sem szül.«

Józan Miklós szerint »Istentisztelet előtt való este, vagy reggel gyűljenek egybe a hívek s a lelkész vezetése mellett készítsék elő a kijelölt énekeket. Ezt a célt csak személyes áldozattal lehet szolgálni s a zenei hallást és a harmoniumon való jártasságot ehhez képest a teol. akad. hallgatóitól joggal meg lehet kívánni.«

Utóbbira, mint mulhatatlanul szükségesre — a 2. kérdés tárgyalásánál szintén rámutattam.

e) *Milyen vallásos füzetek, iratok terjesztendők?*

Hosszadalmas volna, ha 24 lelkésztársunknak erre vonatkozó véleményét közölném, azért csak azoknak közlésére szorítkozom, amelyekből újabb és újabb szempontok tűnnek ki, hogy annál teljesebb legyen az a kép, amelynek szemlélése még éjjel se hagyja nyugodni azokat, akik ezen segíthetnének.

Deák Miklós szerint: »jövők biztosíthatása szempontjából a legtovább menő áldozat volna kívánatos. E téren a Dávid Ferenc egyletre nagy hívatás vár. El kellene árasztania népünket ingyenes népies olvasmányokkal. A katolikusoknál a Szent István Társulat nagy dolgokat művel. Kicsinyben utána kellene csinálni mindent, ami lehetséges. A Derzsi Károly unitárius kis könyvtára című füzeteknek nagy hasznát vennők; a Dávid Ferenc népies életrajza ott kellene legyen minden unitárius kezében; a Dávid Ferenc füzetek kiváló jó szolgálatot tesznek; az unitárius naptárnak minden akadály mellett is ott kellene lenni népünk hajlékában. A lelkesítő példák egész halmaza vár feltámasztásra. Min-

dent, miből hitet, reményt meríthetünk, mi egy szebb jövőnek képét mutatja nekünk, meg kellene írni, ingyen szórni, mint az evangélium magvát, hogy attól a lelkek megtermékenyüljenek. . . .«

Lőrinczi István feltétlen és elodázhatatlannak tartja, hogy »legalább is hetenként megjelenő — ha több nem 8 oldalas — Unitárius Közlöny alakú füzetekkel keressük fel elszórtan élő híveinket. Ezen a munkán lélek és élet ölelkezzenek! ne a hívság.«

József Lajos többek között nagy kárnak tartja, hogy az unitárius naptár megszűnt. Ajánlja, hogy az Unitárius Közlönyt, ahol többen vannak, rendeljék meg együtt, »ezt ügyes lelkész kiviheti, — a Dávid Ferenc füzetekre pedig jobbmódú, hitbuzgó unitárius embereket kell keresni, 15—20-at, kik évi 15—20 K adományukkal lehetővé teszik, hogy összes szórványban élő híveink ingyen jussanak azokhoz.«

Kovács Lajos is sürgeti az unitárius vonatkozású olvasmányok szétesztését. »Ez utóbbit postai úton is lehetne eszközölni a távolabb lakók részére. . . Egy füzetes vállalatot kellene indítani, mely ingyenes terjesztés mellett az unitarizmust elsősorban hittani szempontból népszerű nyelven, vonzó előadásban ismertetné meg; majd az egyházi és világi nagyjaink példátadó életét, törhetetlen unitáriusságát, vallásos buzgóságát és áldozatkészségét tárná fel, szóval az egyházunkhoz való ragaszkodást munkálná s az iránta való érdeklődést ébresztgetné s tartaná ébren. Ezeket a füzeteket tartalmuk szerint kisebb könyvalakba is lehetne foglalni s így néhány olyan öntudatos unitárius szellemű könyvhöz is jutnánk, mely a mostani unitárius szellemű könyvhiány nyomoruságon segítene. Milyen megszügyenítő ránk nézve, hogy a kórházakban fekvő beteg katonáink számára az imakönyvön és Naptáron kívül alig áll valami rendelkezésünkre. . . S mit adjunk év végén a jó tanuló unitárius gyermekeknek? Minden évben ugyanazt nem adhatjuk.«

Ilyen irányu indítványa van *Benczédi Pálnak* és *Józan Miklósnak* is. Utóbbi szerint: »Jó szolgálatot tenne valamely liturgikus könyv (nem kell félni tőle!), amelyben több házi istentisztelet, ágendák, templomi és temetési énekek stb. benne foglaltatnak. Nem egy ember munkája, hanem kompiláció a javából.«

Báró József szerint: »igen kedves dolog volna egy-egy jól sikerült, könnyen érthető, hatásos egyházi beszédet időnkint a hiveknek küldeni.«

Ime mily színdús, gyönyörű kép tárul lelki szemeink elé e néhány nyilatkozat olvasásakor. Csak néhány ecsetvonás kellene hozzá mindegyikünk részéről, hogy e kép megelevenedjék és akkor elindulhatna hódító körutjára!

3. A szórványok beosztásában nem kellene-e változtatni?

Ürmösi Károly szerint a szórványok új beosztásának kérdése megérdemli, hogy felszinen tartsuk. Fölötte praktikus, amit *Józan Miklós* ír: »A szórványok beosztása eddig se volt állandó. Azon lehet és kell is változtatni, ha a helyi viszonyok azt megengedik s a nép is azt önrendelkezési jogánál fogva kívánja. E végett szükségünk volna a kérdés elbírálásánál s egyébként is az általános tájékozódás végett egy katonai pontos térképre, amelyen minden egyes hely, ahol legalább 10 unitárius lélek van, vörös tintával lenne megjelölve. Azonkívül minden egyházkörnek álljon rendelkezésére egy a Közp. Statiszt. Hiv. által kiadott járásonkinti kimutatás, amelyben a legújabb adatok szerint *számszerűen* fel van tüntetve, hogy hol — még a legapróbb pusztán is — hány unitárius van. Ezeknek a nevét s közelebbi viszonyait azután a községi előljáróság útján meg lehetne tudni. S mindehhez beköszönthetne valamely nevezetes egyházi, vagy nemzeti — mondjuk Béke ünnep — alkalmával a Főpásztor levele, az illető szórványgondozó ellenjegyzése mellett.«

Teljes rokonszenvünkkel és megértésünkkel kell találkozni *József Lajosnak* javaslatát, amely szerint »városi lelkészeknek, kik 7—8 különféle iskolában hetenkint 15—20—25 órát tartanak, lehetőleg nem kell szórványt juttatni s ha ez elkerülhetetlen, mint pl. Brassónál, akkor a lelkész mellé állítson segédlelkészt a központ, különben idő előtt tönkre kell mennie egészségileg a lelkiismeretes lelkésznek. Lelkiismeretlen lelkészt túrni sehol sem szabad.«

Ha mi azt szeretnők, hogy városi kartársaink foglalkozzanak

intenzívebben az oda felkerülő hiveinkkel, legyenek ideiglenes szórványainknak gondozói, alakítsanak patronázsokat s emellett hivatalos teendőik mellett legyenek az unitarizmus zászlóvivői, mert városban ahhoz több terük és több alkalmuk van, akkor a többi szórvány gondozásának terhét minél előbb le kell vegyék vállalkról.

Nem tudom, más egyházkörben foglalkoztak-e már e kérdéssel? A székelyudvarhelyi egyházkörben *Pál Ferenc* esperes indítványára a szórványok helyesebben és igazságosabban lettek beosztva, amelyet az E. K. Tanács 1083—1917. sz. rendeletével jóvá is hagyott.

4. A beszolgálás fuvardíját miképp lehetne elintézni?

»Szórványaink elhanyagolásának oka — írja egyik lelkésztársunk — a pénzhiány, azonban ezt az okot meg kell már szüntetni, mert több lelket a nembánomság miatt nem szabad elveszítenünk. Okvetlenül fedezetet kell erre Főhatóságunknak találnia, ha másképp nem, hát alapot kell erre teremteni. Jöhetnek ma is, később is, áldozatra kész emberek, kik megértve a nagy és nemes célt, meg hozzák áldozataikat erre a nagy célra... Mi vidéken — látva a hibákat s érezve, hogy esztendőről-esztendőre pusztulunk, veszünk — tervezünk, javaslatokat készítünk, azonban szinte azt mondhatnám, hogy minden jó igyekezetünk kárba vesz... Több belátás fenn, több jövedelem lenn, több fuvar költség künn a szórványokra s akkor közelíteni fogunk a rendhez.«

Egyik-másik lelkésztársunk roppant pesszimista, amikor e kérdésre felel, van olyan is, aki ilyen részletkérdések felett való »bölcsekedést időelőttinek és ebből kifolyólag idővesztegetésnek tart«.

Annyi bizonyos, s ebben egyöntetű a vélemény, hogy a teherviselés kötelessége az E. K. Tanácsra néz. Az anyaegyházközségek nem kötelezhetők a szórványok ellátási költségeinek viselésére, bár módosabb egyházközségeink segélyt nyújthatnának; a szórványok pedig rendesen vagyontalanok s így okvetlenül segélyre szorúlnak más egyebekben is, annál inkább elvárják a beszolgálási költségek alóli felmentésüket.

Erre a kérdésre csak úgy lehetne pontos és világos feleletet adni, ha tudnók a szórványok számát, távolságukat az anyaegyháztól és a hivek számát. Ezek az előmunkálatok megadnák a feleletet arra is, hogy nem volna-e ajánlatosabb távolabb fekvő szórványaink gondozására 2—3 utazó lelkésztséget szervezni.

A szórványok gondozásának költsége — amint azt néhány lelkésztársunk kontemplálja — igen sokra menne. Véleményem szerint erre 20—30,000 K is elkelne évenként. Ennyit pedig — bár nem ismerem pénzügyi viszonyainkat — mégsem áldozhatunk.

E kérdésre a döntő feleletet főhatóságunknak kell megadnia s vagyok annyira optimista, amikor hiszem, hogy ha pénzhiánya miatt azt most még véglegesen nem rendezheti, de annak részleges rendezését meg fogja kísérelni. Ha lyukas a cipőnk, legalább foltot tegyünk rá!

5. Utazó- vagy vándorlelkésztség hol és mennyiben volna szükséges?

Hogy szükséges volna ennek a kérdésnek megoldása is, abban egyöntetű a véleményünk.

Kisgyörgy Sándor szerint: »Vándorlelkésztség szervezésére már elérkezett az idő teljessége nálunk is, csak még nem értettük meg az erre intő szót, vagy nem volt hozzá elég anyagi erőnk! Ott van pl. Hunyadmegye, ahol Kiss Károly barátunk kinlódik nagy területen egy bányavárosban s hozzáfűzött szórványokban elégtelen erővel, ahol jól elkelne még egy vándorlelkész, hogy jobban győzzenek...»

Csikország igaz, hogy egészen katolikus világ, de nem ártana oda is bekukkintanunk, mert ott is élnek és vannak elszórtan hiveink, akikről gondoskodnunk kellene.«

Bölöni Vilmos Háromszék-, Udvarhely- és Csikvármegyének szétszórtan lakó unitáriusai részére nem tartja lehetetlennek »egy kör- vagy vándorlelkésztség felállítását. Az illető kapna rendes fizetést s fuvardíját mindig megtérítené az egyh. főhatóság«. »Csakhogy az ne legyen éhező és kolduló apostol — amint ezt egy másik lelkésztársunk írja — hanem a munka méltóságát és jelentőségét külsőleg is kifejezni képesé tevő fizetéssel «

Németh István szerint: »A vándorlelkészség gondja és kötelessége a Főhatóságra tartozik. Azt sürgetés nélkül is neki kellene kezdeményezni. Minden 300—400 lélekre szervezendő volna egy vándorlelkészség ott, ahol szórvány gyanánt nem gondohatja egy rendes lelkész.«

Osváth Gábor Szeben vidékére Nagyszeben központtal tart szükségesnek egy vándorlelkészség felállítását. »Itt ez idő szerint csak az elemi és iparos tanonc iskolában, nem számítva a fiú- és leány polgári, a gimnázium és kat. nőképzőt, 29 növendékünk jár iskolába.«

Kovács Lajos szerint minden egyházkörben szükséges volna egy vándorlelkészség.

Buzogány Kálmán ezt a sokat vitatott kérdést úgy látná legcélszerűbben megoldva, ha »a legjobb megjelenésű és legjobb szónok papjaink közül 4—5-öt biznának meg, hogy időről-ídeire bizonyos meghatározott körben látogatnák meg az elszóródott hiveket.«

Ezen indítványokhoz függesztem az én pótindítványomat. Tekintettel arra, hogy Erdélyben több helyen a vándorlelkészség szervezése fölötté szükséges, az egyh. Főtanács a legsürgösebb helyekre tegyen minél előbb kísérletet. Bizzon meg 2—3 lelkészt 1—1 havi időtartamra az illető vidékek beútatására külön-külön lássa el őket úti programmal és hagyja meg nekik, hogy feladatuk végeztével tegyenek útkükről, az elért eredményről, vagy a várható kilátásokról részletes jelentést. Ezen kísérletek meg fogják győzni az egyh. Főtanácsot, hol volna legszükségesebb a vándorlelkészség szervezése. Ezt az eljárást ismételje mindaddig, míg e kérdés kielégítő módon rendezve nincsen. Ez a módszer, míg egyrészt megmentene a sötétbe ugrástól, másrészt eleinte nagy anyagi áldozatot sem követelne és remény volna arra, hogy sok paptársunk nagy készségre, ügyességre és tapasztalatra tenne szert a belmissziói munka terén.

* * *

Tervezetem végéhez jutottam. Látszólag nagy terjedelme mellett is, türtőztetnem kellett magamat, mert volna még sok a

megírni és megszívelni való, de ez messzire elvezetne megbízatásomtól és talán nem is lelkeszkörünk e szerény közgyűlésében kellene azokat pertraktálnom. Mi — nézetem szerint — maradjunk csak a megkezdett úton. Egymással egyetértve, egymásnak segítve, mellőzzük a frázisokat, a nagyhangú kikürtöléseket, a csak revolver lapok szerkesztőihez méltó kipellengérezést és a helyett, hogy mint mások — egy csekélyke töredék — folyton a reformokat, a belső tartalmat, a mélyítést hangoztatnók, mi ne-hogy ránk is szóljon a »medice! cura teipsum« mondás, a helyett valóban reformáljuk magunkat, mélyítsük tudásunkat és tegyük élővé azt az által, hogy:

dolgozzunk!

S itt eszembe jut Schillernek: »Das Lied von der Glocke« c., a megfeszített, sürgős és kitartó munkát dicsőítő költeménye, amelyben az egyh. harangoknak hivatását e mondás költői kiszínezésével adja meg: *Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango.*

Harangjainkat ugyan elvitte a háborúnak mindent elpusztító fergetege, de mi még megmaradtunk s harangjaink helyett is teljesítsük hivatásunkat:

Vivos voco! Hívjuk az élőket! A nagyokat és kicsinyeket, a tudósokat és tudatlanokat, a gazdagokat és szegényeket, a férfiakat és nőket, hívjuk őket mind egy táborba, ahol a régi hagyományos unitárius egyetértés és szeretet össze forrasztja a sziveket! Ahol megmutatjuk élő hitünket, igazságszerető, szabadság kedvelő és az őskereszténység talaján állva a modern tudománnyal haladó magyar vallásunkat!

Mortuos plango! Sirassuk halottainkat! Sirassuk a Galicia véráztatta térségein, az Erdély bércein és az Isonzo sziklahasadékain hősen elhunyt, soha vissza nem térő derék unitárius híveinket. Sirassuk őket! Könnyünk soha el ne apadjon! Szívünk mindig vérezzen érettük! De emellett ne felejtkezzünk meg itthon maradt — sokszor lelketlen kúfárok, modern zsebmetszők és útonálló rablók kezébe került — özvegyeikről. Árváikról, az édes, pufók képű székely csöppségekről, akik oly édes álmokat szőnek és még mindig hazavárják a kenyerszerző édes apjukat!

Fulgura frango! Törjük szét a fellegeket! Törjük szét a vészt sejtető akadályokat! Villámok cikáznak, mennydörgések elfojtott moraja hallszik és mély gyűlölet tartja fogva az emberi sziveket! Törjük szét ezeket a sötét fellegeket a béke evangéliumával: az isteni és felebaráti szeretet hirdetésével. S ha működésünkben kicsinyes, hívságra törekvő, enervált idegzetű, munkára képtelen önző lelkekre akadunk, törjük szét őket azzal, hogy

kitartóan munkálkodunk!

Pár szó az olvasóhoz!

Jelen tervezet az udvarhelyi egyházkör házi használatára készült és már ab ovo nem tartott számot arra, hogy nyilvánosság elé kerüljön. Ez magyarázza meg sokszor közvetlen hangját. Mint körünknek egyik katonája fentartás nélkül alávetem magamat a közóhajnak és az idő rövidségére és nagy elfoglaltságomra való tekintettel alig észrevehető kihagyásokkal és néhány betoldással útnak indítom.

A míg e tervezet kidolgozása felett elmélkedtem, kartársaimmal leveleztem, sok szép álmot szőttem s most megbízatásom végeztével úgy érzem, úgy látom, hogy a tulajdonképeni komoly, intenzív munka e téren számomra csak most kezdődhetik.

Vajha e szerény tervezet-féle a kegyes olvasóban is hasonló érzelmeket és akaratelhatározást ébresztene. Hiszem, hogy akkor közös munkánknak hamarosan meg lenne az eredménye.

Székelyderzs, 1918. május 26-án.

Udvarhelymegye.

U. p. Erked.

Ébert András.